

ONDER DE DAJAKS

IN

CENTRAAL-BORNEO

EEN REISVERHAAL

DOOR

J. E. TEHUPEIORIJ

INLANDSCH ARTS, TOEGEVOEGD AAN DE CENTRAAL-BORNEO-EXPEDITIE VAN
1903—1904

Met 15 afbeeldingen en twee kaarten

DOUBLET.

G. KOLFF & Co.
BATAVIA

BOEKHANI
E. J. BRILL
LEIDEN

1906

Een paar vrouwen in het kraambed lagen naast hare kleintjes en namen van tijd tot tijd met een houten lepel wat tot zich van de dunne sagopap, die in een kalebas-schaal naast haar bed lag.

Het eenige kleedingstuk van mannen zoowel als vrouwen is de abèt (lendendoek); bij de meesten was hij van katoen, slechts bij enkelen, die in de rouw waren, was hij van boom-schors. De kinderen waren geheel naakt, doch droegen krallen aan den hals en koperen ringen aan de ooren.

Het zag er in de hutten hoogst armoedig uit. Een paar ruwe matten, eenige aarden kookpotten, verder enkele blaas-roeren en speren, dat was alles, wat wij er vonden. In de nabijheid der hutten liepen een paar varkens en eenige kippen rond; het vleesch of de eieren dezer dieren worden nooit gebruikt, om de Poenan-maag te streelen, doch dienen steeds als offer aan de talrijke geesten, die deze menschen te vriend moesten houden.

Het hoofd der Poenan's, een man van ongeveer veertig jaar, vroeg met belangstelling naar het doel van onze reis. Hij zeide ons, dat het hem zeer speet, ons niet een eind de rivier op te kunnen begeleiden, daar zij een maand koe-doeng (verbod) hadden van wege het overlijden van een voornamen Poenan-vorst. Gedurende zulk een verbodstijd mogen zij namelijk hunne hutten, zelfs voor een enkelen nacht, niet verlaten. Het hoofd zeide, dat hij ons anders gaarne met eenigen zijner lieden zou willen vergezellen, ten einde bij de groote kihams (stroomversnellingen), waar wij over een paar dagen zouden aankomen, ons de noodige hulp te verleen. Hooger de rivier op zouden er nog Poenan's zijn, doch hunne hutten stonden ver van de rivier af,

zoodat op hunne hulp niet kon worden gerekend. Hij gaf ons bij het afscheid een kip ten geschenke, wees een breede rolsteenbank aan, waar wij den nacht veilig konden doorbrengen en beloofde ons met de zijnen te bezoeken, wanneer alle mannen van de jacht thuisgekomen zouden zijn.

Tegen het vallen van den avond kwamen onze nieuwe vriendinnen en vrienden in een zestal prauwen aanroeien. Behalve de grijze grootmama waren allen met het hoofd medegekomen; zelfs de beide kraamvrouwen en hare kindertjes ontbraken niet. Nadat de gasten op de steenen der krasik plaats genomen hadden en allen zoowel mannen als vrouwen van rooktabak voorzien waren, wenschte het hoofd nader ingelicht te worden omtrent het doel en den duur onzer reis. Tama n Loedjoek en de tolken brachten hem met een en ander op de hoogte. Aan het gesprek, dat aanvankelijk tusschen het hoofd alleen en onze tolken werd gevoerd, namen gaandeweg meerdere mannen deel en nadat ze de voornaamste bijzonderheden omtrent onze reis vernomen hadden, kwamen zij er toe, om ons iets van hun boschleven te vertellen.

De goede tempo doeloe zou ook in de samenleving der Poenan's reeds lang vervlogen zijn. Toen was er in de bosschen geen gebrek aan wild en gevogelte en kostte het weinig moeite, groote visschen uit de rivier te halen. Toen vluchtten de rhinoceros en het stekelvarken niet in de dichtste wouden, zoodat het dikwijls gelukte, de kostbare horens van den eerste en den zeer gezochten goeliga (bezoarsteen) van het laatste te bemachtigen. In de laatste jaren was dat alles veranderd. Talrijke Maleiers doorkruisen thans de bosschen van den Boven-Kélai, om boschproducten te

verzamelen. Zij vernielen de boomen en verjagen wild en gevogelte. In de vroeger zoo vischrijke zijrivieren gebeurt het thans uiterst zelden meer, dat men een rijken buit in de fuiken aantreft. Van de oudste tijden nooit gewoon geweest, om het land te bebouwen, wordt het thans uiterst moeielijk, om voldoende voedsel voor vrouw en kinderen te krijgen. Kon men vroeger rhinoceroshorens en bezoarsteenen tegen rijst en zout bij de Ségai's inruilen, thans zijn de beide artikelen uiterst zeldzaam geworden, zoodat dikwijls maanden en maanden voorbijgaan, zonder dat men een korreltje rijst ziet dan wel den zoutsmaak bij het eten proeft. Eenige jaren geleden gelukte het wel eens rijst en zout van rotan- en gëtahverzamelaars te krijgen, wanneer Poenan's hun de streek aanwezen, waar veel rotan- en gëtahboomen waren; thans hebben ze slechts zelden die aanwijzing noodig.

Dit alles is de reden, waarom deze boschbewoners meer en meer uit de benedenstreken naar de maagdelijke wouden verhuizen. De Poenan's leiden een zwervend leven. In de dichtste wouden van Borneo's binnenlanden trekken zij van de eene plaats naar de andere en blijven alleen daar wat langer wonen, waar zij geruimen tijd door jacht of visscherij in hun levensonderhoud kunnen voorzien. Daar zij zelfs het vleesch van slangen en muizen niet versmaden, kost het hun niet veel moeite, om aan den kost te komen. De talrijke nangapalmen leveren hun na betrekkelijk geringen arbeid hun sagomeel, dat nooit als gebakken koeken, doch steeds als pap, gemengd met vet van wilde zwijnen genuttigd wordt.

Meestal knopen de Poenan's betrekkingen aan met Dajakstammen, die in de nabijheid wonen. Deze, in hoofdzaak

vlakke der zee is verheven, troffen wij een zeer sterke mosvegetatie naast dun en laag geboomte aan. Op en tusschen het mos in slingerde zich het voetpad, dat van afstand tot afstand door Dajaksche boombruggen was vervangen. Op punten, van waar heerlijke vergezichten waren te bewonderen, hadden vorige reisgezelschappen eenvoudige, uit boomstammen bestaande banken geplaatst, waar men kon uitrusten en het oog zich eens kon verlustigen in den aanblik van de trotsche bergketens, die zich over groote onafzienbare afstanden uitstrekken.

Jammer genoeg biedt het Borneo'sche landschap zoo goed als geene afwisseling aan. Is de indruk van de bosschen dikwijls woest en somber, is in de woesternij van groen geene afwisseling te bespeuren, ditzelfde is ook het geval met het echte Borneo'sche landschap. Ontleent het Javaansche landschap zijne schoonheid aan de afwisselende vereeniging van drie werkzame deelen: op den achtergrond een trotsch gebergte, dat zijn vulkanische natuur door den overheerschenden kegelvorm van zijne toppen verraadt; in het midden een goed bebouwd land en op den voorgrond de door tuinen omgeven hutten en dorpen der bewoners, in Borneo is het een en al dicht bosch, dat men voor zich ziet tot op den afstand, waar de bergketens zich verheffen. Deze ketens nu worden slechts zelden door bergtoppen onderbroken en nimmer aanschouwt het oog den trotschen kegelvorm of de rookwolken, die uit zoovele Javaansche bergtoppen opstijgen.

Den 3^{den} December passeerden wij des morgens ten elf ure de waterscheiding tusschen den Kajan en den Këlai. De Kënja's brachten aan de geesten een offer, bestaande

uit eenig rijst en een paar hoendereieren, die zij op een tot halve lengte in vieren gespleten stok plaatsten, welken zij vervolgens in den grond staken onder het uitspreken van hunnen dank voor de behouden aankomst in het stroomgebied van de Kajanrivier. Over een lengte van een halve paal stonden ter weerszijden van het voetpad tallooze stokken, die door vorige reisgezelschappen waren geplant en tallooze stamteekens en Kënja'sche brieven. Aan de aanwezigheid van die stamteekens en Kënja'sche brieven ontleent het scheidingsgebergte, Moedoeng Atěp (atěp = teeken) zijn naam.

Des avonds kampeerden wij aan den oever van een bergstroompje, de Soengai Ap-kajan. Het was een genot weder eens een frisch bad te kunnen nemen in het heldere water. Boven op den mosberg troffen wij nooit zooveel water aan, dat wij een gedeelte als badwater konden bestemmen. Zelfs voor kook- en drinkwater was de hoeveelheid dikwijls onvoldoende. Ook de afstand, waarop het van onze legerplaats lag, was vaak zoo groot, dat het voor den koksjongen Tahir een daad van grooten moed werd, om alleen erheen te gaan. Vooral toen hij op een morgen bij de bron een rhinoceros zag, moest hij steeds door een der Maleiers, meestal Oeka, worden vergezeld, wilden wij niet van drinkwater verstoken zijn.

Aan de Ap-kajanrivier vonden wij een lange hut, zoodat de Kënja's minder werk hadden dan bij de vorige legerplaatsen. Al dadelijk konden daarin een paar zieken gaan liggen, die ik in de laatste twee dagen niet met geneesmiddelen had kunnen helpen, daar de medicijnkist welke ik bij de mee te nemen goederen had geplaatst en waar-

voor ik op het oogenblik van vertrek nog twee pradjoerits en drie Dajaks had verzocht, zorg te dragen, wegens gebrek aan een drager, was achtergebleven bij de goederen op den Moedoeng Boetoe. Een der zieken raakte gelukkig reeds een paar dagen later zijn koorts kwijt, doch de andere, Amban Jok, werd met den dag zwakker en zwakker en kreeg de koorts in toenemende heftigheid terug. Naast dezen Amban riepen Dja Soaloön, zijn koksjongen en de Maleiers mijne hulp in op een avond, toen zij allen plotseling misselijk en duizelig werden en brakingen en buikloop kregen. De oorzaak hiervan was het eten van de toppen van een wilde varensoort, gemengd met paddenstoelen. Wegens gebrek aan voeding hadden zij n.l. de groentensoep bereid, om de weinige rijst, die zij dagelijks te eten hadden, wat smakelijker te maken. Gelukkig verminderden de verschijnselen reeds na 12 uren in die mate, dat allen, hoewel zeer verzwakt, op weg konden gaan.

Met het bereiken van den Ap-kajan was volgens Taman Loedjoek de eerste helft van den bergweg afgelegd. Het tweede gedeelte zou ons nog wel moeielijkheden opleveren en daarom bewoog hij zijne volgelingen, om al hun zout in de hut aan de rivier achter te laten, opdat men telkens slechts tweemaal behoefde te loopen voor de goederen. Den avond voor het verlaten der Ap-kajanrivier vond zijn voorslag geen ingang bij de jongelui; bij velen hunner openbaarde zich tegen Taman Loedjoek een geest van verzet, zoodat de goede man het niet raadzaam achtte, gezamenlijk met de andere Dajaks te slapen, doch ten 8 uren den controleur kwam verzoeken, in onze tent den nacht te mogen doorbrengen. Het was de eerste maal, dat Taman

Loedjoek met zulk een verzoek kwam, doch wij begrepen al dadelijk uit de opgevangen gesprekken tusschen de Dajaks onderling, wat hem daartoe gebracht had. Bij Adji Panglima en de andere Maleiers gaf het verzoek evenwel aanleiding tot ongerustheid en men vreesde niet minder, of Taman Loedjoek zou den heer van Walchren en mij gedurende den nacht wel ieder een kopje kleiner maken. Daarom hield men buiten de tent den ganschen nacht wacht, terwijl wij drieën er rustig binnen sliepen. Het was zeer ongepast van de Maleiers, iets dergelijks van Taman Loedjoek te verwachten, den man, die tot dusverre steeds getoond had, met de grootste zorg vervuld te zijn voor de veiligheid van allen en alles, wat tot de expeditie behoorde. Bovendien had hij, indien hij ons toch wilde vermoorden, reeds verscheidene malen betere gelegenheid daartoe gehad. Behoefden wij voor den mandau van Taman Loedjoek dus geen vrees te koesteren, een ander scherper zwaard, de honger, bedreigde ons met den dag. Aan de Ap-kajanrivier gekomen, was er slechts één zak rijst overgebleven en uit zucht tot zelfbehoud, hadden de Maleiers en Kënja's er ieder een portie van genomen en bij zich bewaard. De leege zak lag bij ons vertrek achter een der hutten en van af dat tijdstip was het met een algemeenen voorraad voedingsmiddelen van de expeditie gedaan. Ieder zorgde nu, dat hij tegen den avond wat te eten had; des morgens sterkten allen zich met een flinken kop thee, eer de dagtocht aanving. De onvoldoende voeding maakte heel wat achterblijvers; wij, die buiten ons zelve niets te dragen hadden, gingen gestadig vooruit, om maar dagelijks een zoo groot mogelijken afstand af te leggen. Hierdoor konden de

noodzakelijk moest verlammen. Binnen weinige minuten had men brandhout verzameld, brandden houtvuren vroolijk op de steenbanken aan den oever en waren de lichaamsholten van het varken volgens de regelen der slachterskunst geopend. Ieder had dan al naar zijne vaardigheid een bepaalde functie; de een zorgde voor hout en vuur, een tweede nam de taak van het verdeelen van het vleesch op zich, een derde verzamelde de meest vetrijke huidstukken voor het uitkoken van vet, terwijl een vierde de ijzeren kookpotten over het vuur hing, om er straks een eenvoudige soep in te koken. De anderen bleven niet werkeloos, doch maakten zich verdienstelijk door in het bosch naar eetbare vruchten of varentoppen te zoeken.

Gewoonlijk was er voor ons niet veel eetbaars onder hetgeen zij uit de bosschen medebrachten; eenige frischroode woudvruchten, die ze ons eens bezorgden, veroorzaakten bij Tahir en een paar tolken braken en buikloop, welke verschijnselen een ganschen dag aanhielden. Beter te genieten waren de jonge uitloopers van den mengkala, een palmsoort, die op verscheidene plaatsen aan den oever groeide en ons telkens tot aanleggen uitnoodigde. Die jonge uitloopers hebben een frisschen, zoetachtigen smaak en laten zich zoowel rauw als gebakken of in water gekookt nuttigen. Gewoonlijk gebruikten de Maleiers deze uitloopers, als er rijst was, als toespis en vermengden ze dikwijls met uitloopers van rotan of nanga, welke drie of vier keeren moesten worden gekookt, daar zij anders hun bitteren smaak behielden.

Den 16^{den} December kwamen Taman Loedjoek en Ambit terug. Zij hadden een weinig rijst bij zich, die zij voor een groot gedeelte reeds gekookt hadden. Het was

toen een ware aanval van hongerigen op de rijstpotten. Ieder onzer schepte er zijn portie uit en na afloop van het ont-haal mochten wij niet verder, daar de Kënja's beweerden, nog niet voldoende gegeten te hebben en de schade van de vorige dagen nu eens ter dege moest worden ingehaald. Het gevolg was, dat den volgenden dag, nadat drie flinke maaltijden waren voorbijgegaan, wij weder zoo arm aan rijst waren als twee dagen te voren, toen Taman Loedjoek ons verliet. Volgens dezen behoeften wij evenwel niet veel vrees meer te koesteren voor dagenlangen hongersnood, daar wij nu kans hadden, dagelijks bij eene bergplaats van rijst aan te komen, wanneer er maar flink geroeid werd en geen hoog water de vaart kwam bemoeielijken. Dan bestond nog kans, dat wij jagers onderweg ontmoetten, die ons aan rijst zouden kunnen helpen. De bewoners van de eerste kampong in Apo-Kajan ondernamen gewoonlijk verre jachttochten, dikwijls gingen zij zelfs door tot de Poenan's hoog in den Kajan-ok. Meestal heeft men met zoo'n jachttocht tevens handelsbedoelingen. Men ruilt dan bij de Poenan's de meegenomen rijst, tabak of zout tegen bezoarsteenen, rhinoceroshoorns of sierlijk gevlochten rotanmatten in. Verder kan een dergelijke jacht- en handelstocht bij zeer gunstige voortekens van profetische vogels ontaarden in een sneltocht naar de vijandelijke stammen, waarbij de Poenan's als gidsen voortreffelijke diensten bewijzen.

Den 17^{den} December mochten wij met eenige Poenan's en Kënja's kennis maken, die een succesvollen sneltocht hadden gemaakt en op weg waren naar hunne haardsteden. Het was ongeveer een uur in den namiddag, toen uit de voorste prauw werd geroepen: „Ajau!” (Koppensnellers). Aanvan-